

Türlerin o türün her bireyinde bulunan türsel özellikleriyle kavranmasının, türlerin varlıklarını nasıl sürdürdüklerini ve evrimi anlarken yanıltıcı olduğunu düşünüyorum. Kanımca bireylerin tümünde bulunan özelliklerin yanı sıra düzenli biçimdeki tür içi çeşitlilik, türlerin varlıklarını sürdürmelerini ve evrimi belirleyicidir.

Her türün, bireylerinin tümünde bulunan özellikleri bulunur. Varsa iskelet yapısı, sinir sistemi, organların biçimleri o türdeki bireylerin tümünde aynıdır. İstisnalar olabilir elbette ve "tümü" yerine "neredeyse tümü" daha uygun olur ama bu yazı bu tür ayrıntılara girmenin yeri değil. Ortak bedensel özelliklerin yanı sıra, her türün bireylerinin tümünde görülen ortak davranış biçimleri de vardır. İnsan, acıktığında yemeğe, susadığında suya yönelir. Bu davranışı insan bireylerinin tümü gösterir. Tür, ister bedensel olsun ister davranışsal olsun ortak özelliklerle kavranabilir. İşte bu kavrayışın yetersiz olduğunu düşünüyorum.

İnsan türüne bakarsak çeşit çeşit insan vardır. Kimi biraz uzun, kimi biraz kısadır; kimi tez canlıdır, kimi ağır davranır; kimi zeki, kimi değildir. Farklı çeşitlerdeki insanların nüfusta dağılımı, belli kalıplar gösterirse bu çeşitlilikte bir düzen görebiliriz.

Farklı farklı çeşitlendirmeler görülebilir. Kanımca insan türünün birbirini tamamlayan üç çeşide düzenli biçimde ayrıldığını fark etmek insanın gelişimini anlamamıza yardımcı olur. Sözümlü ettiğim üç çeşit çocuk, kadın ve erkektir. Neyin hangi çeşit insanın dikkatini çektiği, insan belirirken verili olduğunu kurgulayabiliriz. Bu biyolojik gelişmeyle, evrimle verili dikkatlilik durumundan farklı, kültürel gelişmeyle oluşmuş dikkatlilik durumları olsa da biyolojik bir evrim yaşanmadığından ilk dikkatlilik durumu temel olarak varlığını sürdürür. Ta en başından beri erkeğin dikkatini kadının, kadının dikkatini çocuğun ve çocuğun dikkatini erkeğin çektiğini düşünüyorum.

Dikkat, yönelmeye yol açar; erkek kadına, kadın çocuğa ve çocuk erkeğe yönelir. Dikkatle birlikte ilgi belirlediği gibi ilişkiler dikkat çekmenin tersi yönde karmaşık ruhsallıkları da doğurur. Kadın, kendisine dikkat eden erkeğe, çocuk kendisine dikkat eden kadına ve erkek kendisine dikkat eden çocuğa, yakınlık hisseder. Çocuk, kadın ve erkekten tek tek birer tane

olmayıp çok sayıda insan olduğunda karmaşalar ve ruh halleri çoğalıp giriftleşse de temel, ilksel dikkat, yönelim ve ilgi yerli yerinde durur.

İnsanın ellerindeki parmakların yapısının mı, çocuk, kadın ve erkek olarak düzenli çeşitlenmenin mi insan türünün varlığını sürdürmesinde daha önemli etken olduğunu saptamaya kalkışmak bana anlamlı gözüküyor; ama şurası açık ki düzenli çeşitlilik bireylerin tümünde bulunan türsel özellikler gibi belirleyicidir.

Çocukların dikkatini çeken kahramanlaşır. Babadır, dayıdır ilksel kahramanlar. Kahramanlıklarla sevinir çocuk, kahramanla övünür, kahramana güvenir. Kahramanla uğraşarak kahramanlığı kendine aktarmaya çalışır. Erişkinlik, özbilinçle başlar. Erişkin insan, kendisinin başkası üzerindeki etkisini hissettiğinde, kendi varlığını dışarıda olan başkası üzerinden görür.

Başkasını etkilemek, çocukluğun saflığından çıkmaktır; yasak meyveyi yemek, kirlenmektir. İnsan ne kadar erişkin olursa olsun, ruhunda başlangıçtaki çocukluğunu bir biçimde korur. Erişkinlik de çocuklukta ilişir insanın ruhuna; kız çocuğunun abisine kahraman olarak davranırken küçük erkek kardeşine çocuğu gibi davranması pek şaşırtmaz. Erişkinin çocukluğun saflığından çıkmış ruhsal karmaşası, çocukluğunu da taşır. İnsanın çocukluğu, kendini etkisiz hissettikçe belirginleşir. Çocuklaşan insan, bir yandan annenin koruyuculuğuna sığınmayı arzularken diğer yandan da kahramanların peşine düşer.

Bizim biyolojik özelliklerimizi taşıyan insanlara -yuvarlarsak- 150 bin yıl önce rastlanıyor. 10 bin yıl öncesine kadar tarımsal üretim ve yerleşik yaşamın tali olduğunu düşünebiliriz. İnsanlığın tarım öncesindeki aşamasında çocuk, kadın ve erkek olarak düzenli çeşitliliğinin, insan türünün varlığını sürdürmesinde ve insanın yaşama koşullarının gelişmesinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Tarım başlayıp yerleşik yaşama geçildiğinde bu düzenli çeşitliliğin toplumun biçimlenmesinde belirleyici olduğu da anlaşılıyor.

Yine yuvarlarsak 5 bin yıl önce kentler belirdi. Karikatürleştirirsem 10 bin kişilik bir kentsel yerleşim birimi ve çevresindeki 90 bin kişilik kırsal alan bütünleşiyordu. Tarımsal ürünler,

değerli madenler, düzenli olarak elden ele akıyordu. Doğal şoklar, uzun dönemli bakışla sıradanlaşmıştı; sigortalar vardı. Kırsal yaşamda köklü değişiklik olmasa da kırsalı kente bağlayan bağlar vardı. Kent bir yandan ambarken, bir yandan güvenlik örgütlenmesinin ve ortak alt yapı oluşturmanın merkezidi. Kırsalı kente bağlayan bu bağlarla gelişen koşullar, kırsal yaşamı kentsizlik durumuna göre rahatlattı ancak kentin kır üzerindeki baskısı doğal olmayan olaylara karşı yeni kaygılar üretti.

Kalabalık, insan bireyinin toplum üzerinde etkisizleşmesine yol açarken; iş bölümü çeşitlenmeyi gerektirdi. İnsan, toplum karşısında çocuklaşırken iş bölümünde erişkinleşti. İnsan, toplumu kahramanlarla görürken kendi varlığını iş bölümü içinde hissetti. Tek tek kentlilere karmaşık ruh halleri olarak yansıyan kentsel yaşam, dallanmış hiyerarşik bir örgütlenmeye dayanarak ortaya çıktı.

İş bölümünde farklı yeteneklere dayalı çeşitlilik belirleyici çeşitlilik olurken çocuk, kadın ve erkek çeşitliliği kentsel sınıflanma bakımından ikincilleşti ama hanede varlığını sürdürdü. Böylece iki farklı toplumsal yaşam birimi, kent ve hane belirginleşti. Kentsel yaşama insanlar doğrudan kendileri olarak değil, hanelerinin temsilcileri olarak katıldı. Temsilciler, hanenin kahramanlarıydı. Fakat bu hane kahramanları, kent, toplum üzerinde etkisizdi, çocuklaştı, kentsel kahramanların peşine düştü.

Kent karikatürde verdiğim 10 bin kişilik kentsel ve 90 bin kişilik kırsal nüfustan oluşan ve tarımsal ürünlerin, -daha sınırlı olarak- sınai ürünlerin ve kıymetli madenlerin düzenli yinelenen dolaşımına dayanan kalıplaşmış düşünme ve ilişkilerle örülmüş bütünlük, 5 bin yıl varlığını sürdürdü ve yeryüzüne yayıldı. Yer yer zaman zaman seyrelti, yer yer yoğunlaştı. Savaşlar, ticaret ve evlilik ilişkileriyle birbirine bağlandı. Bir merkeze, payitahta bağlı kentlerle payitaht arasındaki akımların düzenli yinelenmesi ile krallıklar oluştu; yinelenemeyince dağıldı. Bir yandan İstanbul, Halep ve Pekin gibi, 100 binlerce nüfusu olan kentler diğer yandan feodal Avrupa'da olduğu gibi bir kalenin içine sıkışmış nüfusla kent demenin zor olduğu az nüfuslu tarım dışı yerleşim birimleri olsa da bunlar karikatürde verili temel durumdan köklü bir farklılaşma olmadı.

5 bin yıllık dönemde temel örgütlenme biçimi önder örgütlenmesiydi. İnsanların etkisizliğinin çözüldüğü dönemlerde ise demokratik örgütlenmeler varlığını hissettirdi ama 5 bin yılla karşılaştırıldığında kısa sürede yitti. Önder örgütlenmesi, bir önderin denetiminde, öndere bağlı olarak örgütlenmedir; karar verme süreçleri, ideal olarak önderde nihayetlenir. Önderin eli de sanıldığı kadar serbest değildir. Önderliği her an elden kaçabilir; önderliğini muhafaza etmek için yapacakları tüm kararlarını kuşatır. Önder örgütlenmesi, insanların çocuklaşmasına ve önderi kahramanlaştırmasına dayanır. Demokratik örgütlenmede ise insan erişkin olmalıdır. Özbilinçli olmalı, yani yaptıklarının başkaları üzerinde etkisinin varlığını hissetmelidir. 5 bin yıllık süreçte, toplumsal en küçük birimin insanın kendisi değil, hanesi olması; demokratik örgütlenmenin sorunlu olmasına yol açtı.

200 yıl önce 5 bin yıllık birlikte yaşama biçimi kökten değişmeye başladı. Değişim hala sürüyor. 200 yıldır, 5 bin yıllık durağan duruma benzer bir durağanlığa geçildiği ya da kısa sürede geçileceği sanıldı ve tarih ve toplum bu zımni ön kabulle anlaşıldı. Tarih antik (eski) çağ, orta çağ ve modern (şimdiki) çağ olarak bölündü. Halbuki antik ve orta çağ denilen, birlikte yaşamanın eski biçiminin farklı durumlarıydı; toptan antik çağ denebilir. Bu anlamda antik çağda (18. yüzyılın sonuna kadar) kentlerle ifade edersek kültürel zirve İstanbul ve Pekin oldu. Şimdi durağan bir yeni çağı değil, antik çağdan yeni çağa geçişi yaşıyoruz. Yeni çağ nasıl olur, ne zaman durağan bir yeni çağa ulaşırız, değişim hangi yönlerde daha kaç nesil sürecek henüz bilemiyoruz. Bu anlamda yaşadığımız dönem bir geçiş çağı, orta çağdır.

Bir yanda yeni durağan çağın kahramanlara dayalı olarak durağanlaşacağını düşünen, insanın etkisiz kalacağını, çocuklaşacağını sanan eski akıl var, diğer yanda yeni durağan çağın ancak insanın etkisinin bilincine vardığı, erişkin olduğu demokratik koşullarla oluşacağını öngören yeni, gelişen akıl var. Kurgulayacaksa söyleyebileceğimiz, değişimin sermaye süreçleriyle olduğu ve durağan koşullara, yeni çağa sermayecilik sonrasında geçilebileceğidir ve bu yeni sınıflı bir topluma karşılık gelecekse önderli örgütlenmeye, ileri bir topluma karşılık gelecekse demokratik örgütlenmeye denk düşecektir.

Artık onlarca milyonluk kentler vardır. Tarımsal üretim ona özgü topluluklarda yapılmıyor,

tarımsal üretim kentsel üretimin bir uzantısıdır ve toplam üretimde marjinalize olmuş durumdadır. Yoğun kentsel yaşamda insan, parasal ilişkiler üzerinden çalışan ve tüketen olarak aynlaşır, atomize olur. Çocuk, kadın ve erkek çeşitliliğindeki bağlar, kopmaya zorlanır. Bir yandan kadının erkeğin dikkatini çekmesi toplumsal olarak ortadan kaldırılmaya çalışılacaktır, diğer yandan eğitim ile çocukların dikkati kahramanlardan kendi etkililiklerine çekilmeye çalışılır. Kadınla çocuk arasındaki ilişki ikirciklidir. Kadının iş gücüne katılımı ve çocuk bakımının toplumsallaşması ile bu bağ zayıflatılmaya çalışılsa da kadın çocuk bağının kopartılması pek mümkün gözüküyor. Çocuk, kadın ve erkek çeşitliliğinde ortaya çıkan bağları koparmaya çalışan orta akıllılar gibi buna karşı çıkan eski akıllılar da vardır. Bana kalırsa kadın ve erkek arasındaki farklılaşmayı aşacak yönde toplumsal gelişmelerle yeni çağda yeni bir akıl çıkması olasıdır.

Gelecek üzerine kurguları bir kenara bırakıp özü değişim olan çağımıza bakarsak durağan değil hızla değişen bir dünyadayız. Özbilinçli davranarak bu değişimde etkili olabiliriz ya da çocukça davranarak akıntıda sürüklenip gidebiliriz.

Çocukça davranışa örnek olsun diye söylüyorum; diyelim ki 55 milyon seçmenin katılacağı bir seçim var. Her türlü seçimi seçim olmaktan çıkaracak ruhsal ve maddi manipülasyon gerçeğini yok sayalım; her şeyin seçimden beklenen koşullara uyduğunu hayal edelim. Bu durumda benim etkim 55 milyonda 1'dir. Kısacası etkim yoktur ama ben 55 milyonun tercihini etkilemek istiyorum. Bu durumda etkisizliğimi örtbas etmek için çocukça davranıp kahramanlık gösterileri yapıp kahramanların peşine takılı veririm. Halbuki, seçim sonucu ne çıkacakmış diye kaygılanmadan çıkarıma gelen neyse gidip ona göre oy verebilirim, yok hiçbir seçenek çıkarıma gelmiyorsa oy vermeyebilirim, sonra da sonucu bekleyip bakabilirim. Ben onu seçimden sonra görsem de seçim sonuçları, seçim sürecinde değil, seçimlerden önce belirlenir.

Birey, atomiktir, birey olarak toplum üzerinde etki edemez. İnsan bireyleştikçe atomize olurken toplumsallaşarak özneleşir. Özbilinçli insanların bireysel davranışı bırakıp yaptıkları birlikte eylem, toplumu etkiler. Yapılması gereken kahramanların peşine düşmek yerine

birliğin gücünü fark etmiş, kendi etkisinin tüm sınırlarına karşın varlığının bilincinde olan diğer insanlarla birleşip örgütlenmektir. Ancak o zaman birlikte seçim sonuçları dahil toplumsal sonuçları belirleyebiliriz.

İnsan türünün her bireyinde bulunan ortak özellikler, insan türündeki çeşitlilik ve çağımızın koşulları, etkili bir örgütlenme için yeterince insanın bulunması sağlar. Yeter ki çocukluğu, antik aklı terk edelim.